

İdealizmin Ötesinde Yeni Bir Schelling İmgesi

Özet

Schelling, genel olarak Alman idealist geleneğinin içerisinde Fichte ile Hegel arasında bir geçiş filozofu olarak ele alınmaktadır. Bu nitelendirmede çoğunlukla Schelling'in erken dönem düşüncesinin merkeze alınması, bunun bir sonucu olarak geçiş dönemi ve geç dönem felsefesinin göz ardı edilmesi belirleyici olmaktadır. Ancak son dönemde filozofun geçiş dönemi ve geç dönem düşüncesinin zenginliği keşfedilmeye başlanmış ve karşımıza yeni bir Schelling imgesi çıkmıştır. Bu makalede bu yeni imge paralelinde Schelling idealizminin ötesine taşınacak ve bu ötelemenin nedenleri üzerinde durulacaktır.

Anahtar Terimler

İdealizm, Negatif Felsefe, Pozitif Felsefe, Bilinçdışı, İrrasyonalizm.

A New Schelling Image Beyond Idealism

Abstract

It is generally accepted that Schelling is a transitional figure in German idealism between Fichte and Hegel. In this description the determinant is only to being focused on Schelling's early philosophical period and as a result of this, not to being taken into account of his transitional and later philosophy. Today it is started to being discovered profound of Schelling's transitional and later philosophy and so we are faced with a new Schelling image. To the analogy of this new image, in this article Schelling will be moved to beyond of idealism and it will be discussed why Schelling is not an idealist.

Keywords

Idealism, Negative Philosophy, Positive Philosophy, Unconsciousness, Irrationalism.

1. Giriş

Felsefe tarihi okumaları da dahil olmak üzere Schelling üzerine yapılan çalışmaların bir yansıması olarak Schelling genel olarak Alman İdealizmi içerisinde Fichte ve Hegel arasında bir geçiş filozofu olarak ele alınmaktadır. Guido Vergauwen'a göre bu konumlandırmada Hegel'in, *Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie*'de Schelling'e yönelik olarak yaptığı, onun felsefesinin, felsefenin başarı ile sonuçlanmış bir parçası olmayıp henüz oluşum aşamasında olan bir dizisi olduğu şeklindeki değerlendirmesinin etkisi büyüktür (1975: 8). Robert F. Brown da *The Later Philosophy of Schelling* adlı eserinde Vergauwen gibi bu konudaki Hegel etkisine vurgu yapmakta ve bu klasik Schelling algısının temelinde Hegel'in yorumlarının olduğu üzerinde durmaktadır (1977: 15).

Hegel'in bu konudaki belirleyici diyebileceğimiz etkisinin yanı sıra Schelling'e ilişkin felsefe tarihi okumaları da Schelling'in nerede durduğunu tespit etme konusunda önemli bir işleve sahiptir. Buradaki en dikkat çekici nokta, Schelling'e yönelik bu okumaların çoğunun yalnızca erken dönem düşüncesine odaklanmasıdır. Erken dönem düşüncesini merkeze alan söz konusu okumalar, Schelling'in geçiş dönemi ile birlikte gün yüzüne çıkan düşüncesinin zenginliğini gözden kaçırmakta ve daha da önemlisi onun felsefesinin bütününe genel olarak idealist çizgi içerisinde değerlendirilmesi sonucunu doğurmaktadır.

Schelling'in erken dönem düşüncesinde idealizmi vurgulayıp yeniden temellendirme çabası göz ardı edilemez. Ancak bu dönem çalışmalarında dahi önemli ayrıntılar, Schelling'i bu çizginin ötesine taşıyabileceğimizi göstermektedir. Bu bağlamda Schelling'in felsefesinin izlediği yönün, onu başlangıç noktasından tümüyle koparmasa da, oradan uzaklaştırdığına yönelik ipuçları sunduğu ileri sürülebilir. Sözü edilen ipuçları göz önünde bulundurularak bu çalışmada Schelling'in hangi noktalarda idealizmden uzaklaştığı üzerinde durulacak, idealizmin ötesinde bir Schelling imgesine ulaşılmaya çalışılacak, bu imgenin oluşumunda etkili olan nedenler ele alınacaktır.

Bu çalışmanın sınırları içerisinde Schelling'in farklı bir bakış açısı ile değerlendirilmesi noktasındaki asıl güdüleyici neden, Schelling'i, içerisine dahil edildiği klasik Alman düşünce çizgisinden çıkararak onun çağdaş düşünce ile bağlarını kurmaya yönelik yorumların dikkat çekici bir şekilde artıyor olmasıdır. Bu çalışmalar öylesine etkili olmuştur ki, neredeyse alışılmış Schelling imgesini bütünüyle değiştirmiştir. Bu bağlamda Schelling'in kendi ifadeleri çağdaş okumalardaki yorumlarla bir araya getirilerek burada farklı bir Schelling yorumu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

2. Schelling'in İdealizmi

Erken dönem düşüncesinde Schelling'in öncelikli amacı, Fichte gibi Kant'ın felsefesini kuşkucu itirazlara karşı korumaktır. Öyle ki 1794 yılında kaleme aldığı *Über die Möglichkeit einer Form der Philosophie überhaupt*'ta Schelling, Kant'ın felsefenin bir ilk ilke gereksinimine vurgusuna dikkat çekmektedir. Hatta Schelling'in, felsefenin böyle bir ilke olmaksızın gerçek bir bilim olmayacağına yönelik inancını belirleyen, kendisinin de belirttiği gibi Kant'ın *Kritik der reinen Vernunft*'ta ortaya koyduğu

iddialardır (Schelling 1859, I/1:87). Elbette ilke olmaksızın felsefenin olmayacağı düşüncesinde Schelling Kant kadar Fichte'den de etkilenmiştir (a.e., I/1:88).

Kant'ın felsefesini savunabilmek adına yola çıkan Schelling bu ilkenin ne olması gerektiği noktasında Kantçı bir tavır sergilemez. Kant, *Kritik der Urteilskraft*'ta ilk ilkenin varlığına yönelik ifadeler kullanmaktadır (Kant, 1790: B304-305). Buna rağmen o, bu ilkenin ne olduğunu tam olarak ortaya koyamamaktadır. Buradaki temel sorun, söz konusu ilkenin niteliğine yönelik belirlemeleridir. Nitekim Kant bu ilkenin düzenleyici bir ide olduğunu söylemekten ileri gidememiştir. İlkenin düzenleyici bir ide olarak kalması Fichte ve Schelling için teorik alanla pratik alan arasındaki uçurumun ortadan kaldırılamaması anlamına gelmektedir.

Schelling'in, felsefenin bir bilim olma yolunda gereksinim duyduğu ilk ilkeyi ararken Kant'a karşı kuşkucu bir tavır içine girmesi Kantçı bir Schelling imgesinin kısa sürede ortadan kalktığını göstermektedir. Kant'a karşı ortaya koyduğu eleştirel tavır göz önünde bulundurulduğunda artık Schelling'i felsefesinin bütününde Kantçı olarak görmek doğru olmayacaktır Hatta Frederick Beiser'e göre o başlangıçtan bu yana bağımsız bir düşünürdü ve bu nedenle öncüllerine¹ tam bir bağlılık içerisinde değildi (2002: 70).

Schelling erken dönem felsefesinde, Kant'tan kopuşunun ya da aslında baştan beri ona tümüyle bağlı olmadığını işaretlerini vermektedir. O, Fichte'nin başlattığı eleştirel tutumu sürdürmekte ve Kant'ta yanıtını tam olarak bulamadığımız şeylere ilişkin temel bazı sorular sormaktadır: “Analitik ve sentetik yargılar arasındaki ayrım nereden gelmektedir? Bu yargı formlarının üzerinde temellendirildiği ilke nerededir?” (Schelling 1859, I/1:103). Schelling, bu sorular aracılığıyla Kant felsefesindeki temel ilkenin eksikliğine ve felsefenin bu ilkeye yönelik gereksinimine vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla sentetik *a priori* yargıların olanaklılığı sorunu, Fichte ile birlikte aşkınsal (transzendental) sezginin birliği sorununa dönüştürülmekte (Goudeli 2002: 89) ve tartışma Schelling tarafından sürdürülmektedir.

Kant'a yönelik eleştirilerinde Fichteci bir tutum izlese dahi, Schelling'in ilkeye yönelik yaklaşımındaki değişim onu Fichteci idealizmden de uzaklaştırmakta, buna bağlı olarak idealizme yaklaşımındaki farklılıkların belirginleşmesini de beraberinde getirmektedir. Schelling kendi idealizminin Kantçı olmadığı gibi Fichteci bir idealizm de olmadığını öne sürmekte, Fichte ile bazı noktalarda ortak kanıyı paylaşsalar da başlangıçtan itibaren aralarında düşünsel anlamda önemli farklılıklar olduğuna vurgu yapmaktadır.

Daniel Breazeale, Schelling'in erken dönem düşüncesinde Fichte ile aralarında önemli benzerlikler olsa dahi, onun Fichteci olmaktan çok Spinozacı bir yaklaşım sergilediğini öne sürmektedir. Breazeale, Schelling'i Fichte'den çok Spinoza'ya yaklaştırırken ideaların reel oluşundan yola çıkmakta, buna bağlı olarak Schelling'in aşkınsal (transzendental) bir girişimde bulunmadığını iddia etmektedir. Çünkü ona göre Schelling Fichte'den farklı bir tavır sergileyerek ideaların bizim için var olmadığını, onların realitenin kendisini oluşturduğunu varsaymaktadır (Breazeale 2000: 22).

¹ Beiser burada Kant ve Fichte'ye gönderme yapmaktadır. Beiser, Frederick, German Idealism: The Struggle Against Subjectivism 1781-1801, London, 2002.

Schelling Fichte ile arasındaki bu farkı *Darstellung des Systems meiner Philosophie*'nin idealizmi tartıştığı bölümünde şu şekilde ortaya koymaktadır:

“Fichte idealizmi tümüyle öznel anlamda ele alırken, ben tersine onu nesnel olarak ele aldım. Fichte idealizmle refleksiyon noktasında ilgilenirken ben idealizmin ilkesini üretim noktasına yerleştirdim. Bu karşılıklı akli terimlerle ifade edilecek olursa, öznel anlamda idealizm ‘Ben=her şeydir.’ derken nesnel anlamda idealizm tersini söylemeye zorlanır: Her şey=Ben’dir. Her ikisinin de idealizm olduğu inkar edilemeye de, bunlar şüphesiz farklı görüşlerdir” (Schelling 1859, I/1:109).

Felsefenin bilim seviyesine yükseltilebilmesinin ancak “Mutlak” aracılığı ile olanaklı olduğunu düşünen Schelling, ortaya koyduğu reel idealizmin sınırları içerisinde “Mutlak” olanı “Varlık” ile özdeşleştirir. Buna paralel olarak *System des transzendentalen Idealismus*'ta ilk ilkenin çıkarımına ilişkin olarak bu ilkenin, tüm tasarımı öncelediği için “Düşünüyorum.” değil de, “Varım.” şeklinde koyulması gerektiğini ileri sürer (a.e., I/3:367). Bu “Mutlak” Schelling tarafından düşünce öncesine taşınmakta ve dolayısıyla idealizme bir realizm eşlik etmektedir. Hatta zamanla söz konusu realizm idealizmin ötesine taşınmakta, bir başka ifade ile realizm idealizme baskın hale gelmektedir.

Manfred Frank'a göre henüz 1795'te Schelling Fichte'den çok Hölderlin ile paralel bir düşünce içerisinde “Mutlak”ın reel bir varoluşa sahip olduğunu vurgulamaktadır (1995: 72). Frank'ın bu yorumunu izleyecek olursak Hölderlin'in Schelling üzerindeki etkisi, aynı zamanda Fichte ile Schelling'in düşünsel anlamdaki ayrılıklarının da belirleyicisi olmuştur. Frederick Beiser, Hölderlin'in Schelling'i Fichte'nin yaklaşımının yanlışlığı konusunda ikna etmede tümüyle başarılı olmadığına vurgu yapsa da, Schelling'in Fichte'nin ilkesine karşı ortaya koyduğu mutlak özdeşlik ilkesini şekillendirmesinde Hölderlin'in önemli bir etkisi olduğunu varsaymaktadır (2002: 478). Nitekim bu etkiyi Hölderlin, 1795 yılında yazdığı bir mektupta Schelling'in önceki düşüncelerinden, ki burada Fichte'ye olan sıkı bağlılığına gönderme yapmaktadır, az da olsa vazgeçtiğini söyleyerek açıkça dile getirmektedir (1922-1926: 6/1:186).

Schelling'in erken dönem düşüncesini şekillendiren idealizmini felsefesinin geneli için geçerli kılan ve Schelling'i içinde bulunduğu geleneğe olan sıkı bağları ile değerlendiren Heidegger açısından baktığımızda Schelling idealist bir filozoftur. Heidegger, *Freiheitsschrift*'e ilişkin çözümlemesinde Schelling'in bilinçdışı olana yaptığı vurguya dikkat çekerek onun gerçekliği kökensiz olana indirgemesinin önemi üzerinde dursa da, yine de Schelling'i idealist bir çizgide değerlendirmekten kendini alıkoyamamaktadır (1988: 163). Schelling'in Alman idealizmini kendi öz geçmişine kadar götürdüğünü iddia eden Heidegger'e göre (a.e., 6) özdeşlik sistemini savunması dahi Schelling'i idealist olarak adlandırmamız için başlı başına yeterli bir nedendir. Ama elbette Heidegger'in Schelling'i idealizmin bir temsilcisi olarak ele almasının tek göstergesi özdeşlik sisteminin idealizmi gerektirdiği ve Schelling'in de *Freiheitsschrift*'in sınırları içinde özdeşliği hala savunduğu şeklindeki çıkarımları değildir. Heidegger, bunun yanı sıra Schelling'in kullandığı istenç kavramına da gönderme yaparak bu kullanımın Schelling'e idealizmin bir mirası olduğunu öne sürmektedir (a.e., 164-165).

Walter Schulz ise Schelling araştırmalarının onu Alman İdealizmi'nin Proteus'u olmaktan çıkarmaya çalıştığına vurgu yapmaktadır (1975a: 9). Bu iddianın karşısında o, Schelling'in yine de idealist çizginin izlerini felsefesinin sonuna kadar taşıdığını ve onun en u noktada ancak post-idealist olarak görülebileceğini, bunun bir adım ötesinin yanlış bir Schelling imgesine neden olacağını ileri sürmektedir (a.e.). Schelling'in geç dönem felsefesi de bu anlamda Schulz'a göre idealist düşüncenin bir uzantısıdır (a.e., 15).

3. Schelling ve İdealizmin tesi

Heidegger'in ve Schulz'un idealist Schelling yorumunun tersine erken dönem düşüncesinde ortaya koyduğu idealizmdeki temel unsurların yanı sıra geçiş dönemi eserlerinde gün yüzüne çıkan düşünsel dönüşüm, Schelling'i zamanla idealist çizginin dışına taşımaya başlamaktadır. Bu bağlamda idealist Schelling imgesinin karşısında onun henüz felsefesinin erken dönemlerinden itibaren idealist çizgi ile arasına mesafe koymaya başladığını savunan görüşler de söz konusudur. Schelling'in günümüz düşüncesinde geç dönem felsefesi aracılığıyla idealizmden kopuk biçimde ele alınmasının temelinde özellikle Paul Tillich, G. Lukacs, Wilhelm Windelband gibi önemli isimlerin etkisi göz ardı edilemez.

Tillich, Schelling'i varoluşu düşüncenin kaynağı olarak görürken (1961: 133-134) aslında Schelling'in varoluşu zn önüne koymakla bir anlamda idea merkezli düşünceden uzaklaştığını varsaymaktadır. Lukacs ise daha keskin bir belirleme yaparak Schelling'i irrasyonalist düşüncenin başlangıcına koymaktadır (2006: 129).² Lukacs gibi Windelband da Schelling'in felsefesini Jacobi, Schopenhauer ve Feuerbach ile birlikte irrasyonalizm başlığı altında ele almaktadır (2006: 330-367).

Schelling'in idealizmin dışında ele alındığı yorumlar bununla da sınırlı değildir. Örneğin Jason M. Wirth ve Dale E. Snow başta gelmek üzere, Andrew Bowie, Walter A. White, David Walsh, Slovaj Zizek gibi isimler, Schulz'un da vurguladığı gibi Schelling'i Proteus rolünden çıkarmaktadır. Bu isimler arasında özellikle Wirth günümüz Schelling okumalarının sonucu olarak bir Schelling rönesansı yaşandığını ne sürmektedir (2003: 4,9).

Bu yorumlara paralel bir okuma yapan David Walsh, Schelling'in Hegel'i Kant ve Fichte ile ilişkilendirmeyi sağlayan bir öncü olarak betimlendiği resmin zlmeye başladığını, özellikle Schelling'in geç dönem çalışmalarının bu konuda belirleyici olduğunu öne sürmektedir (2008: 130). White da (1983) Schelling zerine yapılmış önemli çalışmalar arasında sayılan *Schelling: An Introduction to the System of Freedom*'da Schelling'in ağdaş düşünceye etkisini ön plana çıkararak onu genel olarak idealizmden uzak bir çerçevede ele almaktadır. Snow da White'in yorumlarına paralel olarak Schelling'in ağdaş düşünce ile ilişkilerini ortaya koyarak söz konusu iddiaları güçlendirmektedir.³

² İrrasyonalizm, aklı temel alan idealist tutumla zdeşleşmediği için Lukacs'in idealist olmayan bir Schelling profili çizdiği ne sürülebilir.

³ Benzer yorumlar için bkz. Snow, Dale E., *Schelling and the End of Idealism*, Albany, 1996.

Schelling'i idealist çizginin dışında yorumlayan isimlerin hepsinin dayanak noktasının aynı olduğu elbette söylenemez. Olsa olsa uzlaştıkları noktalardan söz edilebilir. Bunların başında daha önce de vurguladığımız gibi bu yorumcuların hepsinin Schelling'in geçiş dönemi ve özellikle geç dönem felsefesine odaklanmaları gelmektedir. Bu bağlamda onlar genellikle Schelling'in düşünsel çizgisindeki değişim üzerinde durmaktadırlar. Onun düzenin yerine kaosu koyması, açıklama ve anlamının işlevini ortadan kaldırması burada belirleyici öğelerdir. Bir diğer uzlaşma noktası ise kullandığı kavramsal yapıdaki dönüşümdür. Nitekim Schelling'in bilinçten çok bilinç dışı kavramını kullanmaya başlaması, irrasyonele yaptığı vurgu, bugün gelinen noktada yorumcuları farklı yaklaşımlar sergilemeye zorlamaktadır.

Bu farklı yaklaşımlar ise aslında kaynağını genel olarak Schelling'in ortaya koyduğu ve felsefesinde de izlediği negatif-pozitif felsefe ayrımından almaktadır. Bu ayrımın yola çıktığımızda Schelling'in erken dönem düşüncesi negatif felsefe başlığı altında ele alınırken geçiş dönemi düşüncesi pozitif felsefeye bir hazırlık niteliğindedir. Geç dönem düşüncesi ise artık tümüyle pozitif felsefe adı altında ele alınmaktadır. Bu bağlamda Schelling'in idealist düşünce ile arasına koyduğu mesafeyi görebilmek adına negatif ve pozitif felsefe ayrımından söz etmek gerekmektedir.

4. Negatif Felsefeden Pozitif Felsefeye Geçiş

“Neden hiçbir şey değil de bir şey vardır?” (Leibniz'den akt. Schelling 1859, I/6:155). Bu soru, Schelling'in negatif felsefeden pozitif felsefeye ya da bir başka ifade ile idealizmin ötesine geçişinin anahtarı niteliğindedir. Çünkü Schelling söz konusu soruya verdiği yanıt ile birlikte kavramı başlangıç noktası olmaktan çıkarmakta ve artık varlık ile başlamaktadır. Walter Schulz'un *Die Vollendung des deutschen Idealismus in der Spätphilosophie Schellings*'te Schelling'in negatif ve pozitif felsefe arasında ortaya koyduğu ilişkiye odaklanması sonrasında Schelling okumalarında ön plana çıkan bu ayrım (Bracken 1977: 324), Schelling düşüncesindeki dönüşümü belirlemek ve bunun yanı sıra onun idealizmden ayrıldığı noktaları görebilmek açısından da oldukça önemlidir.

Schelling, negatif ve pozitif felsefe kavramlarını Spinoza ve Leibniz'in felsefeleri arasındaki ayrımı vurgularken kullanmakta ve mevcut olan her felsefenin bu iki kategoriden birine girdiğine işaret etmektedir (Schelling, 1859, I/2:37). Spinoza ve Leibniz'den hareketle yaptığı ayrımın vurguladığı nokta, negatif felsefenin öz, idea, kavram arayışında olduğu yerde pozitif felsefenin reel varoluşa odaklandığıdır (a.e., I/10:125). Bu durumda Leibniz felsefesi Schelling tarafından negatif felsefe olmakla itham edilmekte, Spinoza ise töze yüklediği reel nitelikle pozitif felsefeye dahil edilmektedir. Schelling'e göre, felsefenin dayanağı olan ilke de bu paralelde kavram olmayıp reel bir varlığı olan, bir başka ifade ile pozitif nitelikli bir ilke olmalıdır (a.e., II/1:564).

Schulz kavram ile varlık arasındaki bu ayrımın Schelling'in geç dönem felsefesinin ana sorunu olduğunu dile getirirse de, onu idealizmin ötesine taşımadığı düşüncesindedir. Kavramdan değil de varlıktan hareket etmenin kavramı yok saymak anlamına gelmediğini, kavramın yine de varlıkta barındırıldığını düşünen Schulz, bu

bağlamda pozitif felsefenin idealizmin sonu anlamına gelmediği inancındadır (1975a: 21-22). Oysa Schulz'un iddia ettiğinin tersine Schelling'in ifadeleri, onun pozitif felsefe ile birlikte idealizmin ötesine geçmeye başladığına işaret etmektedir. Öyle ki, Schelling pozitif felsefenin sınırları içerisinde varlık ile düşüncüyü birbirinden ayırmakta, bir başka ifade ile varlığı artık zihinden bağımsız reel bir varlık olarak ele almaktadır. Oysa idealizm söz konusu olduğunda varlık kavram ya da düşünceden türetilmekte, post-idealizmde ise düşünce varlığın içinde kapsamaktadır. Schelling, geçiş döneminde nadiren varlıktan öze doğru bir geçişin olanaklılığına vurgu yapsa da, geç dönem felsefesinde her iki yaklaşımdan farklı olarak varlığı reel bir varoluş olarak ortaya koymakta, kavramı böylelikle saf dışı bırakarak geçişin olanaklılığını ortadan kaldırmaktadır.

İdeadan hareket etmenin bizi varlığın gerçekliği konusunda ilerletmeyeceğini düşünen Schelling'e göre, kavramdan ya da düşünceden varlığa geçilemez. Bir diğer şekilde ifade edecek olursak düşünceden varlık türetilemez, bir "Ne"den bir "Şu" çıkarılamaz (Copleston 1994: 135). Böyle bir çıkarım, mantıksal olarak olanaklı değildir. Çünkü düşüncede türettiğimiz her şey, aslında evrensel bir nitelik taşımaktadır. Dolayısıyla tikel "Bu" hiçbir şekilde türetilmez. Kavramdan ancak kavrama geçilir. Schelling kavramdan varlığa geçişin olanaksızlığını pozitif felsefenin sınırları içinde şöyle dile getirir:

"Ben pozitif felsefede daha önceki metafizik yaklaşımların yaptığı gibi ya da ontolojik argümanın yaklaşım tarzında olduğu gibi Tanrı kavramından başlamam; aksine ondan hareketle tanrısallığa bir geçişin olanaklı olup olmadığını görmek için kavramı aşar ve varoluştan hareket ederim." (Schelling 1859, II/3:158).

Schelling geç dönem düşüncesinde varlığı (Sein) tanımlarken onu *unvordenklich* nitelemesi ile belirlemektedir (a.e., II/4:345-347). Bunun anlamı şudur: Varlık ya da gerçeklik düşüncenin sınırlarını aşar. Gerçeklik zeminsizdir, dolayısıyla artık pozitif felsefenin alanı içerisinde akıl (Vernunft) aracılığı ile kavranamaz. Burada Schelling Hegel ile arasına dikkat çekici bir mesafe koymaktadır. Onun, Hegel'in kavramlardan türetilen sistemini eleştirirken "Neden akıl dışı değil de akıl vardır?" sorusunu sorması dikkat çekicidir (a.e., I/10:252). Schelling bu soru aracılığıyla Hegel'in sisteminde akıl dışına yer olmadığına vurgu yapmaktadır. Schelling'e göre bu sorunun yanıtı önemlidir. Çünkü yanıt, gerçek doğaya ya da bir başka ifade ile doğanın gerçekliğinin önemli bir parçası olan karanlık ve kavranılamaz zemine işaret etmektedir. Hegel'in sisteminde ise deneyimin parçası olan bu gerçeklik akıldan türetilmeyeceği için yok sayılmak zorundadır (Wetz 1996: 188).

Akıl yolu ile kavranılamaması gerçekliğin bilincin dışına atılması anlamına gelmektedir ki, bu durumda artık açıklamalar rasyonel yolla yapılamaz. Bunun bir sonucu olarak "Mutlak", Schelling'in sisteminde kendi içinde karanlık bir yanı taşımak zorunda kalmaktadır. Bu karanlık yan, *Freiheitschrift*'te kökensiz varlık olarak karşımıza çıkmakta (Schelling 1859, I/7:363) bununla kalmayıp Schelling tarafından artık geç dönem çalışmalarında neredeyse kendi başına bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Bu, aynı zamanda negatif felsefenin reddinin ya da pozitif felsefenin başlangıcı ile birlikte idealizmin ötesine geçişin ilanı demektir.

5. Bilinçdışı Öğe ve İrrasyonelite

Negatif ve pozitif felsefe arasındaki ayrım bize Schelling'in pozitif felsefe ile birlikte neden idealizmin ötesine geçtiği konusunda önemli ipuçları sunmaktadır. Özellikle pozitif felsefede kullandığı kavramlar bu iddiayı güçlendirmektedir. Negatif felsefenin tersine burada Schelling rasyonel niteliklerin tümüyle dışında olan kavramları ön plana çıkarmaktadır. Bunların başında "bilinçdışı" ve "irrasyonelite" kavramları gelmektedir. Söz konusu kavramlar, aslında Schelling tarafından negatif felsefe döneminde de kullanılırlar, ancak bu felsefenin sınırları içerisinde rasyonel olan tarafından baskı altına alınmış durumdadırlar. Schelling'in geçiş dönemi eserlerinin başında gelen *Freiheitsschrift* ve *Weltalter* ile birlikte rasyonalizmin baskınlığı yavaş yavaş azalmaya başlamakta ve geç dönem pozitif felsefesi ile birlikte söz konusu baskı tersine dönmektedir. Artık rasyonel öğe irrasyonel olan öğe tarafından kontrol altına alınarak ikincil kılınmakta, bunun bir sonucu olarak Schelling gerçekliğin tümüyle kavranılabilir olmadığına işaret etmeye başlamaktadır.

Geçiş dönemi ile birlikte Schelling'i idealizmin ötesine taşımaya başlayan düşünsel dönüşümün kökenini, onun erken dönem düşüncesinde ortaya koyduğu doğa tasarımı ve sanat kuramında bulmak mümkündür. Schelling erken dönem doğa felsefesi derslerinde sık sık doğanın kavranılamazlığından bahsetmektedir (Schulz 1975b: 326). Doğanın kavranılamazlığı düşüncesi zamanla felsefesinin bütününe yayılmakta ve "Mutlak"ın kavranılamazlığı noktasına kadar erişmektedir. "Mutlak"ın kavranılamazlığı ilk bakışta Schelling'in idealizmin dışında ele alınmasına dayanak olamıyormuş gibi gözükmektedir. Çünkü o, idealizmi savunduğu *System des transzendentalen Idealismus*'ta da "Mutlak"ın kavranılamazlığından söz etmektedir. Ancak "Mutlak" burada kavranılamasa dahi sezilebilmektedir. Sezgi de hala bir bilme biçimi olarak ele alındığında "Mutlak" bir şekilde bilimize konu olmaktadır (Schelling 1859, I/3:369). Burada belirleyici olan Schelling'in geçiş dönemi ile birlikte mutlak olanın kavranamadığı gibi sezilemediğini ve dolayısıyla hiçbir şekilde bilginin nesnesi olmadığını söylemesidir. O yüzden "Mutlak" bilinçdışına atılmakta, karanlık bir varlığa dönüşmektedir.

Sanat kuramına gelince bilindiği gibi *System des transzendentalen Idealismus*'ta Schelling özne ile nesnenin, bilinç ile bilinçdışının nasıl olup da özdeş bir noktadan ele alınabileceğini tartışmakta ve bunu sanatçının yaratımına gönderme yaparak açıklamaktadır. Sanatçının yarattığı şeyi neden ve nasıl yarattığına yönelik bütünüyle rasyonel bir açıklama olanağı yoktur; dolayısıyla rasyonel ya da bilinçsel öğeler burada bilinçdışı öğelerle iç içe geçmiş durumdadır. Snow'a göre Schelling'in *System des transzendentalen Idealismus*'ta özbilincin gelişimsel tarihinin ancak estetik bilince başvurularak açıklanabileceği iddiası, onun bilinçdışı olanı ön plana çıkarma gereksiniminden ileri gelmektedir (1996: 120). Ancak Snow'un varsayımının tersine belirttiğimiz gibi *System des transzendentalen Idealismus*'ta bilinç ve bilinçdışı öğe dengeli bir şekilde ortaya konulmaktadır.

Fuhrmann, *Freiheitsschrift*'e yazdığı Önsöz'de Schelling'in 1806 yılına kadar ki çalışmalarında her ne kadar mutlak olan ideal ile birlikte reel yanı kendinde taşısa dahi, reel olan ile ideal olanın bir aradaltığının ideal olan lehine bir dengede bulunduğunu varsaymaktadır. Reel olan, Schelling'in erken dönem düşüncesinde hala ideal

olmaksızın gerçek anlamda var olamayan ve kaosu ifade etse de ideal ile birlikte var olduğu sürece sadece zararsız olarak nitelendirilen pasif bir varlık olarak konumlandırılmaktadır (Schelling 2008: 13-15). Fuhrmann'ın bu tespitini de göz önünde bulunduracak olursak *System des transzendentalen Idealismus* ve öncesindeki eserlerinin Schelling'in hala idealizmi temellendirdiği ya da en azından temellendirmeye çalıştığı eserler olduğu söylenebilir. Bu çalışmalarda reel olan varlığını sürdürmekle birlikte yine de ideal olan aracılığıyla anlamlandırılmaktadır. Schelling bu süreç içerisinde bilinçdışı olanı bilince taşımaya çalışmaktadır.⁴

Schelling'in düşüncesindeki radikal dönüşüm reel olanın irrasyonel yanının ya da bilinçdışı tarafının vurgulanması ile birlikte belirgin hale gelmektedir. Schelling reel olanın ideal olan tarafından dizginlendiği pasif konumu, felsefesinin gelişim sürecinde koruyamamakta, tersine bilinçdışı ögenin aktif hale geldiği, Fuhrmann'ın söylediği gibi bundan böyle zararsız bir varlık olmaktan çıkıp yıkıcı nitelik kazandı (Schelling 2008: 22-23) ve artık kavranılamazlığı temsil ettiği noktaya taşımaktadır. Geç dönem düşüncesi dikkate alındığında Schelling'in bilinçdışı olanı sistemde baskın öge haline getirmesinin, Kant ile birlikte ulaşılmaya çalışılan saf akıl sistemi olarak idealizmin içerisinde çatlakların oluşmaya başlamasına neden olduğunu söylemek mümkündür.

System des transzendentalen Idealismus'ta ortaya koyduğu doğa ve sanat kuramına bağlı olarak Schelling'in bir idealizm tasarımı ortaya koyma çabası Walter Alan White'a göre başarısızlıkla sonuçlanmıştır (White 1983: 55). Bu başarısızlığın temel nedenlerinden biri olarak gösterebileceğimiz bilinçdışı yapılan ağırlıklı vurgu, White'a göre Schelling'in sonraki düşünsel gelişiminin yönü açısından da dikkate değerdir, hatta onun bu vurgusu neredeyse çağdaş düşüncenin gidişini belirlemiştir.⁵

Schelling'in *Freiheitsschrift*'te de tıpkı *System des transzendentalen Idealismus*'ta olduğu gibi idealizmi kendine özgü bir biçimde yeniden şekillendirmeye çalıştığını görürüz. Ancak *Freiheitsschrift*'te izlediği yol ve kullandığı dil, onu ulaşmak istediği noktadan uzaklaştırır. *System des transzendentalen Idealismus*'ta bilinç ile bilinçdışının dengeli bir şekilde bir arada bulunduğu yerde, artık *Freiheitsschrift*'te bu denge bilinçdışı olandan yana bozulmaya başlamakta, irrasyonelitenin ağırlığı eserde kendini yavaş yavaş hissettirmeye başlamaktadır. İrrasyonelitenin ağırlığını fazlasıyla hissettirmesinin bir sonucu olarak *Freiheitsschrift* ile birlikte Schelling'in doğa tasarımı ve buna bağlı olarak idealizme yönelik düşüncelerinde dikkate değer bir dönüşüm açığa çıkmaktadır. Önceki çalışmaları ile kıyaslandığında Schelling'in *Freiheitsschrift*'te doğayı mükemmel bir tasarım olarak almaktan vazgeçtiği görülmektedir. Bu çerçevede doğada düzen ve kural kadar kökende bir kuralsızlığın ve

⁴ Schulz bu paralelde Schelling'in erken dönem düşüncesindeki tavrını akıldışı kavramı ile nitelendirilmenin doğru olmayacağını öne sürmektedir. Ona göre mutlak olanın reel yanı olan doğa da bu bağlamda yalnızca aklın biçimlenmemiş, form kazanmamış halidir. Schulz, Walter, "Freiheit und Geschichte in Schellings Philosophie", Schellings Philosophie der Freiheit: Festschrift der Stadt Leonberg zum 200. Geburtstag des Philosophen içinde, Stuttgart, 1977, s.33.

⁵ Örneğin Lancelot Law Whyte'a göre bilinçdışı kavramının ön plana çıkışı noktasında Schelling Freud'u önelemektedir. Whyte, Lancelot Law, The Unconscious before Freud, London, 1960, ss.124-125.

formsuzluğun da olduğu varsayılmaktadır. Hatta Schelling bu varsayımını sonraki bir çalışmasında biraz daha ileriye götürerek doğadaki şeylerin düzenden çok kuralsızlıktan çıktığını öne sürmektedir. “..şimdiki haliyle düzen kaostan, ışık karanlıktan, akıl akıl dışı olandan çıkmaktadır.” (Schelling 1859, I/8:170).

Freiheitsschrift'te artık negatif felsefenin sınırlarını aşmaya başlayan Schelling, doğanın ve tinin zemininin rasyonel bir şey olmaması gerektiğini öne sürmeye başlamaktadır:

“Şu an gördüğümüz haliyle dünya tümüyle kural, düzen ve biçimdir; fakat kuralsızlık sanki yeniden dizginlerinden boşanacaktı gibi derinliklerde yatmaktadır, düzen ve biçim hiçbir yerde kökenselmış gibi görünmez, aksine sanki başlangıçta düzensiz olana düzen verilmiş gibidir.” (a.e., I/7:359).

Schelling, irrasyonelizi ön plana çıkarırken aynı zamanda idealizm ile bağlantısı içerisinde ısrarla aklın sınırlılığına vurgu yapmaktadır. Bunun nedeni, onun “Mutlak”ın varoluşunun zemininin akılla herhangi bir ilişğinin olmadığına inanmasıdır. Bu yüzden de zemini varoluşun rasyonelitesi karşısında mutlak bir irrasyonellikle doldurur.

İrrasyonel ve dolayısıyla kuralsız olan zemin, aynı zamanda doğadaki teleolojik gelişmenin ve insanlık tarihindeki ilerlemenin kesilmesi konusunda bir tehdit oluşturmaktadır. Çünkü kuralsızlık beraberinde kaosu ve karmaşayı da getirmektedir. Ancak o bir yandan tehdit olarak algılanırken öte yandan Schelling’in sisteminde karşımıza yaşamın dinamiği olarak çıkmaktadır. Öyle ki, Tanrı bu zemine bağlı olarak canlı, yaşayan, edimsel ve bireysel bir varlık olmaktadır. Bu çerçevede Schelling’in canlı Tanrı tasarımının, onun düşüncesini çevreleyen irrasyonelitenin ve kuralsızlığın kaçınılmaz bir sonucu olduğu ileri sürülebilir.

Yaşam terimleri ile ifade edilen Tanrı, mükemmel olmayıp oluşum halindedir, rasyonel açıklamalara gelmez. Tanrı, mutlak bir gerçeklik olduğuna göre, kuralsız olanın da bu gerçekliğin kavranılamaz bir parçası olarak kabul edilmesi gerekmektedir (a.e., I/7: 360). Yaşamla nitelendirildiği için kökensel varlığın doğasını baştan beri uyum içindeymiş gibi düşünmek bir hatadır. Çünkü yaşam, karşıtlıkları içeren bir süreçtir.⁶ Schelling’e göre idealizmin mükemmel ve durağan Tanrı’sı etkinlikte bulunamaz. Çünkü o birliktir ve mükemmel bir birlikten karşıtlığa geçiş düşünülemez. İdealizm, buna bağlı olarak Tanrı’yı boş bir sonsuzluk olarak algılamaktadır. Bu sonsuzlukta varlık olmayanın ya da negatif bir gücün yeri yoktur. Oysa Schelling, tersine saf bir varlığın bu negatif güç olmaksızın kavranamayacağını öne sürmektedir (a.e., I/8:222). Schelling’in varoluş metafiziğinin temelinde de zaten içerisinde olumsuzlamayı taşıyan bir varlık tasarımı bulunmaktadır. Tüm varlığı önceleyen olumsuzlama, aynı zamanda varlığın da kaynağıdır. Dolayısıyla hiçlik birden bire her

⁶ *Freiheitsschrift*'te karşımıza bu şekilde çıkan yaşayan canlı Tanrı tasarımı, *Stuttgarter Privatvorlesungen*'da ve *Weltalter*'de de varlığını sürdürmektedir. *Freiheitsschrift*'te olduğu gibi bu eserlerde de Tanrı'nın yaşam terimlerinde ifade edildiğini ve buna bağlı olarak Schelling'in, *Freiheitsschrift*'te işaretlerini verdiği idealizmi aşma eğiliminin daha sonraki çalışmalarında tümüyle gün yüzüne çıktığına tanıklık ederiz (a.e., I/8: 219).

şey olma noktasında belirmektedir. Eğer tersi olsaydı Schelling'i günümüz düşüncesine yaklaştıramazdık.

6. Sonuç

Schelling'in idealist bir filozof olarak yorumlanmasında pek çok unsur etkili olmuştur. Burada öne sürebileceğimiz en önemli etken Schelling'e yönelik okumaların daha çok onun erken dönem düşüncesine odaklanmasıdır. Eğer onun idealizmin ötesine geçerek klasik düşünceden uzaklaştığını ve çağdaş düşünceye ilham kaynağı olduğunu söyleyebileceğimiz geçiş dönemi ve geç dönem düşünceleri bu kadar arka planda kalmasaydı, bugün büyük olasılıkla felsefe tarihinin dönemsel ayrımlarında önemli değişiklikler söz konusu olurdu.

Schelling her ne kadar klasik bir filozof olarak görülse de çağının düşünme biçimi ile kıyaslandığında sıra dışı sayılabilecek adımlar atmıştır. Öyle olmasaydı bugün Manfred Frank, Jason M. Wirth, Dale E. Snow, Slovaj Žižek gibi isimlerin de etkisiyle yeniden popülerliğini kazanmaya ve felsefe tarihi içerisinde sıra dışı bir konum elde etmeye başlamazdı. Bu isimlerin Schelling okumaları üzerindeki en önemli etkisi Schelling'in ortaya koyduğu düşünsel dönüşümü dikkate alarak onu idealizmin ötesine ya da dışına taşıma girişimleridir. Hepsinin üzerinde uzlaştığı nokta, Schelling'in felsefesinin bütününde idealizme sadık kalmadığıdır. O ya başlangıçtan itibaren ya da felsefesinin gelişim sürecinin belirli bir noktasında artık idealizmle arasına mesafe koymaya başlamaktadır.

Schelling her ne kadar felsefe tarihi içerisinde Fichte ile Hegel arasında bir geçiş figürü olarak ele alınsa da bugün artık bu değerlendirme geçerliliğini yitirmiş gibi görünmektedir. O, idealizmin ortasında Hegel'in felsefesine geçişimizi sağlayan bir bağlantı noktası değildir. Schelling, olsa olsa geçmiş ile bugün arasında bir kırılma noktasıdır. Geçmişle hesaplaşırken onunla bağlarını yavaş yavaş koparmakta ve günümüze ışık tutmaktadır.

Günümüze ışık tutmaktadır. Çünkü artık düzenden değil kaostan söz etmekte, bilinç kavramı yerine bilinç dışı kavramını tercih etmekte, irrasyonel olana vurguyu artırmaktadır. Onu içinde bulunduğu idealist gelenekten uzaklaştıran pek çok unsur bulunmakla birlikte bu çalışmada bu unsurlardan en belirleyici olanları üzerinde durulmuştur. Bunlardan ilki negatif ve pozitif felsefe arasında yaptığı ayrımıdır. İkincisi ise pozitif felsefeye geçişinin işaretlerini verdiği geçiş dönemi çalışmaları ile birlikte ortaya koyduğu kavramsal yapıdaki dönüşümdür. Bu dönüşümde dikkat çekici olduğunu vurguladığımız kavramlar, yani bilinç dışı ve irrasyonel Schelling'i sistem, düzen, akıl gibi idealizmin önemli belirleyicilerinden uzaklaştırmış ve farklı okuma ve yorumlamalar ışığında yeni bir Schelling imgesinin doğmasına olanak vermiştir.

KAYNAKLAR

- BEISER, Frederick (2002) *German Idealism: The Struggle Against Subjectivism 1781-1801*, London: Harvard University Press.
- BRACKEN, Joseph A. (1977) "Schelling's Positive Philosophy", *Journal of the History of Philosophy*, Vol.15, iss.3, (July, 1977), pp. 324-330.
- BREAZEALE, Daniel (2000) "Philosophy for Beginners: A Comparative Reading of Fichte's *Crystal Clear Public Report on the True Nature of the Latest Philosophy* and Schelling's *Lectures on the Method of University Study*". *Zwischen Fichte und Hegel* (Hrsg.) Christoph Asmuth, Alfred Denker, Michael Vater, pp. 13-40, Philadelphia: B.R. Grüner Publishing Co.
- BROWN, Robert F. (1977) *The Later Philosophy of Schelling: The Influence of Boehme on the Works of 1809-1815*, London: Bucknell University Press.
- COPELESTON, Frederick (1994) *A History of Philosophy, Volume VII, Modern Philosophy: From the Post-Kantian Idealists to Marx, Kierkegaard and Nietzsche*, New York: Doubleday.
- FRANK, Manfred (1995) *Eine Einführung in Schellings Philosophie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- GOUDELI, Kyriaki (2002) *Challenges to German Idealism: Schelling, Fichte and Kant*, New York: Palgrave Macmillan.
- HEIDEGGER, Martin (1988) *Schelling: Vom Wesen der menschlichen Freiheit Freiburg Vorlesung Sommersemester 1936, Gesamtausgabe II. Ableitung: Vorlesungen 1919-1944*, Band 42. (Hrsg.) Ingrid Schüssler, Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- HOLDERLIN, Friedrich (1922-1926) *Sämtliche Werke und Briefe*, Leipzig: Insel Verlag.
- KANT, Immanuel (1974) *Kritik der Urteilskraft (1790)*, (Hrsg.) Wilhelm Weischedel, Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- LUKACS, G. (2006) *Akılın Yıkımı*, çev. Ayşen Tekşen Kapkın, İstanbul: Payel Yayınları.
- SCHELLING, F.W.J. (2008) *Über das Wesen der menschlichen Freiheit*, Stuttgart: Philipp Reclam.
- SCHELLING, F.W.J. (1859) *Sämtliche Werke*, (Hrsg.) Karl Friedrich August Schelling, Stuttgart: J.G.Cotta.
- SCHULZ, Walter (1975a) *Die Vollendung des deutschen Idealismus in der Spätphilosophie Schellings*, Pfullingen: Günther Neske.
- SCHULZ, Walter (1975b) "Anmerkungen zu Schelling," *Zeitschrift für philosophische Forschung*, Vol:29, iss.3, (1975:Juli/Sept.), pp.321-336.
- SCHULZ, Walter (1977) "Freiheit und Geschichte in Schellings Philosophie", *Schellings Philosophie der Freiheit: Festschrift der Stadt Leonberg zum 200. Geburtstag des Philosophen*, Stuttgart: Verlag W. Kohlhammer.
- SNOW, Dale E. (1996) *Schelling and the End of Idealism*, Albany: State University of New York Press.
- TILLICH, Paul (1961) *Philosophie und Schicksal: Schriften zur Erkenntnislehre und Existenzphilosophie, Gesammelte Werke*, Band 4, (Hrsg.) Renate Albrecht, Stuttgart: Evangelisches Verlagswerk.

VERGAUWEN, Guido (1975) *Absolute und Endliche Freiheit: Schellings Lehre von Schöpfung und Fall*. Freiburg: Universitätsverlag Freiburg.

WALSH, David (2008) *Modern Philosophical Revolution: The Luminosity of Existence*, Cambridge: Cambridge University Press.

WETZ, Franz Josef (1996) *Friedrich W. J. Schelling zur Führung*, Hamburg: Junius.

WHITE, Walter Alan (1983) *Schelling: An Introduction to the System of Freedom*, New Heaven: Yale University Press.

WHYTE, Lancelot Law (1960) *The Unconscious before Freud*, London: Pinter Publishing.

WINDELBAND, Wilhelm (2006) *Die Geschichte der neueren Philosophie: In ihrem Zusammenhange mit der allgemeinen Kultur und den besonderen Wissenschaften 1880*, Band II, Leipzig: J.C.B. Mohr.

WIRTH, Jason M. (2003) *The Conspiracy of Life: Meditations on Schelling and His Life*, Albany: Indiana University Press.

YAZAR HAKKINDA

Oya Esra BEKTAŞ

Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Van.

ABOUT THE AUTHOR

Oya Esra BEKTAŞ

Yüzüncüyıl University, Faculty of Letters, Van.